

Henryk Laskiewicz

ROBOTNICZE TOWARZYSTWO TURYSTYCZNE (1934 – 1939)

Robotnicze Towarzystwo Turystyczne było pierwszą w Polsce ogólnokrajową wyspecjalizowaną organizacją do spraw turystyki, krajoznawstwa i wczasów, związaną ideowo z klasowym nurtem ruchu robotniczego. Z tego względu zasługiwało na szersze potraktowanie w badaniach dotyczących II Rzeczypospolitej, jak też w działalności publicystycznej i popularyzatorskiej, zwłaszcza w momentach wywierających istotny wpływ na kształtowanie się modelu ruchu turystyczno-krajoznawczego w Polsce Ludowej. Stało się jednak inaczej i działalność tego towarzystwa nie jest znana ani w środowisku historyków dziejów najnowszych, ani tym bardziej szerszym kręgom naszego społeczeństwa. Wynika to m.in. ze stosunkowo krótkiego okresu działalności RTT oraz braku wystarczającej bazy źródłowej. Ze źródeł drukowanych zachował się tylko jeden egzemplarz statutu RTT (w Bibliotece Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie) oraz organ prasowy towarzystwa: „Na słoneczne szlaki”. Skąpe informacje o RTT można znaleźć w sprawozdaniu Zarządu Głównego Związku Robotniczych Stowarzyszeń Sportowych, zaś stosunkowo najwięcej danych o jego praktycznej działalności w prasie robotniczej, zwłaszcza na łamach „Robotnika”.

ZAŁOŻENIA STATUTOWE ORAZ IDEOWO-PROGRAMOWE RTT

Polski robotniczy ruch turystyczny korzystał z doświadczeń bratnich organizacji w innych

krajach, m. in. za pośrednictwem Międzynarodowego Związku Turystycznego Przyjaciół Przyrody. Ponadto istniała Międzynarodówka do spraw Kultury Wczasów, powołana w roku 1931 przez Międzynarodówkę Socjalistycznych Związków Zawodowych. W Polsce znane były systemy organizacyjne turystyki i wczasów robotniczych, wypracowane w Belgii, we Francji i w Związku Radzieckim.

Statut Robotniczego Towarzystwa Turystycznego, zatwierdzony 8 stycznia 1935 roku, określał jego zadania następująco: *Celem stowarzyszenia jest: a) szerzenie zamiłowania do przyrody, szerzenie wiadomości przyrodniczych oraz badanie życia i obyczajów ludowych; b) współdziałanie i praca nad ochroną przyrody; c) podniesienie tężyzny duchowej i fizycznej młodzieży robotniczej przez uprawianie wędrowek, wychowanie fizyczne i sport; d) udostępnienie poznawania nowoczesnej kultury i cywilizacji, rozwoju techniki, nowoczesnych miast, budownictwa i instytucji.* Podobne sformułowania znajdujemy w 7-punktowym prawie turysty robotniczego, w którym jeszcze silniej zaakcentowano powiązanie ruchu turystycznego z ogólnymi celami klasowego ruchu robotniczego. W siódmym punkcie tego prawa stwierdza się wyraźnie, że *turysta robotniczy ochrania i szanuje przyrodę jako wspólne dobro wszystkich ludzi pracy.* Nie jest przypadkiem, że zarówno w prawie turysty robotniczego, jak i w prawie sportowca robotniczego znalazły się punkty mówiące o karności i odpowiedzialności, które uznawano za najważniejszy i najszczytniejszy obowiązek człowieka wol-

nego. Założenia ideowe robotniczego ruchu turystyczno-krajoznawczego sformułował jeszcze przed 1914 rokiem Julian Marchlewski, zaś w okresie międzywojennym rozwijali je Robert Froehlich, Edward Hryniewicz, Jerzy Michałowicz i wielu innych działaczy ruchu robotniczego.

Publicysta tygodnika młodzieży socjalistycznej „Młodzi idą”, informując o celach RTT dodaje, że *przez zdrowy pęd do przyrody chcemy podnieść klasę pracującą pod względem fizycznym, umysłowym i kulturalnym, dać jej zdrowie i szlachetną rozrywkę, a jednocześnie przyczynić się do życia wzajemnego uczestników i krzewić tą drogą ducha solidarności i braterstwa*. Niezwykle interesujące poglądy na ten temat, sformułowane zostały na łamach organu prasowego Warszawskiej Spółdzielni Mieszkaniowej – „Życie WSM”. Autor, nawołując do poparcia poczynań RTT, stwierdza: *Jeżeli chcemy w swej świadomości być pełnoprawnymi gospodarzami własnego kraju, jeżeli chcemy czuć się obywatelami ponadlokalnej wspólnoty klasowej czy narodowej, to musimy wyobrazić i uczuciem ogarnąć przestrzeń całego kraju i całe bogactwo rozlanego po tej przestrzeni życia zbiorowego narodu*. Rozważania na temat ideowych założeń turystyki robotniczej stanowią często sposobność do wysuwania postulatów w sprawie zacieśnienia więzi między ludźmi pracy miast i wsi, organizowania wspólnych świąt, spotkań i wycieczek. Idea ta znalazła praktyczny odzew w utworzeniu Spółdzielni Turystyczno-Wypoczynkowej „Gromada”, której członkami obok RTT były także inne stowarzyszenia robotnicze i chłopskie.

Realizacja założeń ideowo-wychowawczych była możliwa dzięki sprawnej organizacji i prze-myślanej strukturze RTT. W statucie Towarzystwa, obok zawartych zazwyczaj w tego typu dokumentach praw i obowiązków członkowskich, określono szczegółowo zakres działania poszczególnych agend. Podstawową jednostką terenową był oddział RTT, łączący co najmniej 15 członków; w oddziałach powoływano zarząd i komisję rewizyjną, a także w razie potrzeby odpowiednie sekcje, stosownie do zainteresowań członków. Wyższą instancją stanowił okręg, którego zarząd powoływano na specjalnie zwoływanej konferencji okręgowej. Najwyższą władzą RTT był kongres, podczas którego wybierano

zarząd główny, ten zaś z kolei wylaniał komitet wykonawczy w składzie 4 osób (przewodniczący, zastępca, sekretarz i skarbnik). Na kongresie wybierano także komisję rewizyjną i centralny sąd polubowny RTT.

Zarząd Główny towarzystwa mieścił się w Warszawie, początkowo w siedzibie ZG ZZK, przy ul. Czerwonego Krzyża, a następnie w kolonii WSM na Żoliborzu, przy ul. Krasieńskiego 10. Zarząd Główny RTT miał m. in. prawo wydawania zaleceń wykonawczych do statutu, opracowywał wzory deklaracji, legitymacji itp. Na przykład w instrukcji dotyczącej zakładania nowych oddziałów terenowych zaznaczono, iż *skład osobowy przyszłego oddziału musi dawać gwarancję, że działalność oddziału będzie prowadzona w zgodzie ze statutem i celami Towarzystwa i że członkowie oddziału mają istotne zainteresowania do pracy nad rozwojem turystyki robotniczej, a nie przystępują do Towarzystwa ze względów ubocznych*.

ROZWÓJ ORGANIZACYJNY RTT

Zanim został zatwierdzony statut RTT, powołano latem 1933 roku Wydział Turystyczny Warszawskiego Robotniczego Sportowego Komitetu Okręgowego, który skupiał 8 sekcji turystycznych stołecznych klubów sportowych. W łonie śląskiego RSKO istniał podobny wydział turystyczny, grupujący oddziały „Przyjaciół Przyrody”. W grudniu 1934 roku podczas obrad V kongresu Związku Robotniczych Stowarzyszeń Sportowych w Katowicach dokonano wyboru prezesa Zarządu Głównego Robotniczego Towarzystwa Turystycznego, którym został Stanisław Grylowski. RTT działało wówczas jeszcze na prawach autonomicznego wydziału ZRSS. Dopiero w styczniu 1937 roku zwołano w Katowicach odrębny I kongres RTT, co było wyrazem całkowitego usamodzielnienia się towarzystwa. Uczestnicy obrad (15 delegatów oddziałów) uczcili pamięć zmarłego sekretarza generalnego ZRSS i współtwórcy RTT, dra Jerzego Michałowicza. Po sprawozdaniu z działalności komisji organizacyjnej RTT odbyła się dyskusja, w wyniku której wprowadzono poprawki do statutu.

Delegaci domagali się niższych kolejowych dla

członków RTT, takich samych, z jakich korzystali członkowie innych organizacji turystycznych, a także wzmoczenia wysiłków w kierunku uaktywnienia działalności towarzystwa. Wyrazem realizacji tego postanowienia było zwołanie w marcu 1937 roku konferencji RTT, w której wzięli udział przedstawiciele oddziałów w Chorzowie, Częstochowie, Katowicach, Krakowie, Sosnowcu, Warszawie. Jak informowała prasa, podczas konferencji omówiono najważniejsze sprawy organizacyjne i postanowiono w najbliższym czasie uczynić wszystko, aby ożywić pracę towarzystwa.

Drugi kongres RTT odbył się w lutym 1939 roku w Trzyńcu. Wzięło w nim udział około 500 delegatów z Borysławia, Chorzowa, Częstochowy, Katowic, Łodzi, Orłowa, Przemyśla, Radomia, Sosnowca, Świętochłowic, Trzyńca, Warszawy i Włocławka. Przemówienia powitalne wygłosili m.in. przedstawiciele instytucji państwowych, samorządowych, Ligi Popierania Turystyki, Centralnego Biura Wczasów, Spółdzielni Turystyczno-Wypoczynkowej „Gromada”, Komisji Centralnej Związków Zawodowych, branżowych związków zawodowych, Warszawskiej Spółdzielni Mieszkaniowej. Po sprawozdaniu ZG RTT, które wygłosił Kazimierz Domosławski, wysłuchano dwóch referatów: J. Cesarskiego „Rola RTT w ruchu robotniczym i nasz stosunek do organizacji bratnich” oraz Wacława Zatke na temat organizacji wczasów robotniczych. Po ożywionej dyskusji odbyły się wybory do Zarządu Głównego RTT oraz komisji rewizyjnej i sądu organizacyjnego. Skład Prezydium (Egzekutywy) ZG w obu kadencjach przedstawia poniższa tabela:

We wszystkich agendach centrali RTT działało około 40 społecznych organizatorów robotniczej turystyki i krajoznawstwa. Znajdowali się wśród nich m.in. Jakub Bajurski, Józef Bandura (Orłowa), Z. Betman, Stanisław Duniak, Grzegorz Działowski, Janina Ferster, Sergiusz Gricuk (Łódź), Edward Hryniewicz (Warszawa), Stanisław Kacprzak, Fr. Kasprzyk, J. Karbowski, Franciszek Kiczka, Wilhelm Kierys, Piotr Kornuta (Trzyńciec), Stanisław Krzynówek (Łódź), Tadeusz Kucharski, Fr. Mason (Śląsk), dr Zdzisław Maniewski, Jerzy Niestro, Al. Parczyk (Śląsk), Jan Patyk, Zygmunt Pietrzykowski (Warszawa), inż. Cezary Uthke (Za-

Lp.	Funkcja w ZG RTT	styczeń 1937 r.	luty 1939 r.
1.	Przewodniczący	Kazimierz Domosławski	Kazimierz Domosławski
2.	Wiceprzewodniczący	Helena Rautowa	Robert Froehlich
3.	Sekretarz	Karol Haubold	Leonard Boczkowski*
4.	Skarbnik	Leonard Boczkowski	L. Lenek
5.	Członek Egzekutywy	Stanisław Gryłowski	Wacław Zatke
6.	Członek Egzekutywy	Hanna Hilscherówna	Stanisław Rochowiak

* W sprawozdaniach prasowych wymienia się nazwisko Boczkowski i Borkowski, zaś według oświadczenia działacza WRSKO, D. Kozłowskiego, nazwisko to brzmi prawidłowo Boczkowski.

głębie Dąbrowskie), Henryk Wowra, Maria Zdanowska.

Jeżeli chodzi o ustalenie liczby członków RTT, to na podstawie jedyne go źródła (obcego) można ustalić, iż w roku 1937 towarzystwo zrzeszało ok. 1500 osób. Możemy przypuszczać, iż w latach następnych liczba ta nieco wzrosła w środowiskach robotników polskich, natomiast uległa zmniejszeniu wśród niemieckich mniejszości narodowych z uwagi na silną penetrację działaczy prohitlerowskich, którzy niszczyli resztki klasowych organizacji niemieckich na zachodnich terenach Polski. Nie wiadomo również dokładnie, ile było oddziałów terenowych RTT. Według informacji zawartej w broszurze jubileuszowej *Naturfreunde* – w roku 1937 w Polsce i Wolnym Mieście Gdańsku działało łącznie 15 oddziałów RTT oraz „Przyjaciół Przyrody”. Ze sprawozdania ZG ZRSS za lata 1935–36 wynika, iż w całym kraju istniało wówczas 9 oddziałów RTT. Oficjalnych danych centrali RTT dotychczas nie udało się ustalić. W relacjach prasowych wymieniane są najbardziej żywotne oddziały terenowe. Okręg śląski RTT, należący do najsilniejszych w Polsce, borykał się jednocześnie z poważnymi trudnościami. Agitując robotników, aby wstępować do RTT, władze okręgu podjęły uchwałę o obniżeniu z dniem 15 maja 1938 roku rocznej składki oraz wpisowego. Poważnym konkurentem RTT na Śląsku była Liga Popierania Turystyki, po-

siadająca swoje delegatury aż w 23 ośrodkach i miastach Górnego Śląska. W środowiskach mniejszości narodowych działało Towarzystwo Wczasów Pracowniczych o niewielkim zasięgu społecznym.

W listopadzie 1938 roku podobna konferencja odbyła się w Cieszynie. Tematem jej była koordynacja instytucji i organizacji turystycznych na Śląsku Zaolziańskim. Tam również powstały oddziały RTT, m. in. w Orłowej i Trzyńcu. Jesienią 1937 roku, przy czynnym udziale łódzkiego RSKO, utworzony został oddział RTT w Łodzi. Na jego czele stanął dr Lesiewicz. 22 maja 1938 roku łódzki oddział RTT zwołał konferencję w celu lepszego przygotowania akcji letniej, m. in. kolonii i obozów dla dzieci i młodzieży robotniczej. W tej dziedzinie działalność RTT wspomagało powołane w roku 1936 Stowarzyszenie Urlopow Robotniczych.

W Warszawie istniały dwa oddziały RTT. Pierwsza placówka, utworzona w roku 1933 i działająca na terenie śródmieścia, została w styczniu 1936 roku zreorganizowana. Komisję organizacyjną, a później tymczasowy zarząd stanowili: Wł. Łętkowski, Z. Żurkówna i Władysław Pietrzykowski. Siedziba oddziału znajdowała się początkowo przy ul. Czerwonego Krzyża, a następnie na Nowym Świecie. Drugi oddział RTT działał na Żoliborzu, przy ul. Kraśńskiego 10. W grudniu 1936 roku skupiał on około 100 członków. W jego zarządzie zasiadali m. in.: Kazimierz Domosławski, Jerzy Cesarski, Karol Haubold, Leonard Boczkowski, Niemyska. O innych oddziałach Towarzystwa na razie brak informacji.

Charakterystyczne jest to, że w Zarządzie Głównym RTT nie byli reprezentowani przedstawiciele niektórych ważnych ośrodków ruchu robotniczego, m. in. okręgu krakowskiego, lwowskiego i pomorskiego. W okręgach tych nie powoływano bowiem oddziałów RTT, lecz rozwijano działalność komórek zasłużonego w krzewieniu robotniczej turystyki i krajoznawstwa Towarzystwa Uniwersytetu Robotniczego. Warto wspomnieć, że po utworzeniu wyspecjalizowanej placówki, jaką było RTT, robotnicze organizacje kulturalne, oświatowe, młodzieżowe, dziecięce i zawodowe nie rezygnowały z dotychczasowej aktywności w organizowaniu czynnego wypoczynku na łonie przyrody. W wielu przypadkach

oddziały RTT, a zwłaszcza Zarząd Główny towarzystwa, ograniczały się do roli koordynatora bądź doradcy w sprawach fachowych oraz pośredniczyły w uzyskiwaniu zniżek kolejowych.

WAŻNIEJSZE KIERUNKI I FORMY PRACY

Blizsze i dalsze wycieczki miejscowe i pozamiejscowe należały do najbardziej dostępnych form spędzania wolnego czasu. Poważną rolę odgrywała tu codzienna prasa robotnicza zamieszczając komunikaty o wycieczkach i zachęcając robotników do udziału w nich. Podawano zazwyczaj czas i miejsce docelowe wyprawy, przybliżony koszt, potrzebny ekwipunek. Celem bliskich wycieczek, najtańszych, ale też potrzebnych w pracy oświatowej, były miejscowe zakłady pracy, instytucje publiczne, siedziby bratnich stowarzyszeń, a także pobliskie tereny zielone, lasy, jeziora itd. W wielkich miastach zwiedzano muzea, galerie sztuki, wystawy, teatry, biblioteki, instytucje naukowe itp. Do najbardziej uczęszczanych miejscowości należały: Białna (Beskid Śląski), Gdynia, Helenów, Jaworze (Beskid Śląski), Katowice, Leonicin, Poznań, Struga, Szczyrk, Węgierska Górka, Wisła, Zaborów, Zakopane, Zegrze oraz rejony Puszczy Kampinoskiej. Szczególnym powodzeniem cieszyły się w środowiskach robotniczych wycieczki tzw. pociągami popularnymi, w których jednorazowo brało udział 1–2 tys. pracowników i ich rodzin. Wycieczki te organizowały najsilniejsze okręgi RTT — śląski i warszawski. Organizowano także obozy stałe i wędrowne, choć ze względu na koszt były one dla robotników mniej dostępne. Tak np. na przełomie maja i czerwca 1936 roku ZG RTT zorganizował wędrowny obóz kolarski na trasie Warszawa—Kraków (przez Czersk, Warkę, Radom, Kielce, Zawiercie, Bielsko, Żywiec, Zakopane). Dziennie kolarze przebywali trasę do 50 kilometrów. Powrót do stolicy odbywał się koleją, a całkowity koszt imprezy na jednego uczestnika wyniósł 45 zł. Obozy stałe organizowano w Grzegorzewicach nad Warką oraz w Józefowie koło Warszawy, natomiast obozy narciarskie w Siankach i Rafajłowej.

Zasługą centrali, okręgów oraz lokalnych oddziałów RTT było propagowanie i organizowanie wczasów robotniczych, zwanych czasem koloniami wypoczynkowymi. W roku 1938 Komisja Centralna Związków Zawodowych powołała Centralny Wydział Wczasów; w niektórych związkach branżowych powołano wydziały, zaś w okręgach tworzone referaty wczasów. Agendy te współdziałały z odpowiednimi instancjami Robotniczego Towarzystwa Turystycznego, które posiadało niewiele ośrodków wypoczynkowych i korzystało raczej ze schronisk innych bratnich organizacji robotniczych lub wynajmowało kwatery w PTK, PTT i innych stowarzyszeniach. RTT organizowało wczasy lub pośredniczyło w uzyskaniu domów wczasowych w następujących miejscowościach: Błatna, k. Brennej, Bukowina Tatrzńska, Bystrzyca nad Olzą, Druskienniki, Grzegorzewice k. Warki, Jaworze-Jasienica k. Bielska, Józefów k. Tomaszowa Mazowieckiego, Nałęczów, Rabka Zdrój, Rafajłowa k. Nadwórnej, Rytro, Suwałki, Węgierska Góra k. Żywca, Wielka Wieś (Hallerowo), Wierzhoniów (osada k. Kazimierza), Wisła-Oblaziec, Zakopane i Zaleszczyki. Nie zawsze akcja wczasowa przebiegała zgodnie z życzeniami uczestników, stąd pojawiały się w prasie robotniczej korespondencje i felietony krytykujące zaniedbania i niedociągnięcia. Nie dysponujemy, niestety, danymi liczbowymi o zasięgu wczasów organizowanych przez RTT. Ogólnie oceniano działalność towarzystwa w tym zakresie, jako owocną i potrzebną klasie robotniczej.

Ośrodki wypoczynkowe służyły także celom szkoleniowym. Do najbardziej aktywnych w kształceniu kadr turystycznych należały okręgi RTT w Łodzi, na Śląsku i w Warszawie. Wzorcowy był pod tym względem utworzony w roku 1933 Pierwszy Robotniczy Ośrodek Wychowania Fizycznego, mieszczący się w siedzibie ZG ZZK w Warszawie. Kierownikiem placówki był do roku 1939 Edward Hryniewicz, znany działacz sportu i turystyki robotniczej. Program kursów dla organizatorów turystyki robotniczej składał się zwykle z trzech części, obejmujących zagadnienia teoretyczne, praktykę organizacyjną i metodykę wycieczek oraz części technicznej (przygotowanie sprzętu, zdobywanie umiejętności fotografowania), za-

poznanie się z wydawnictwami itp. Oto najważniejsze elementy programu kursu turystycznego, prowadzonego przez Robotniczy Ośrodek Wychowania Fizycznego w Warszawie: cel i znaczenie turystyki robotniczej; zagadnienia agitacyjne i oświatowe turystyki robotniczej; turystyka robotnicza u nas i za granicą; związki i towarzystwa turystyczne; metodyka wycieczek; Polska jako teren turystyczny; główne szlaki turystyczne; literatura turystyczna i przewodniki; czytanie map i terenoznawstwo; szata roślinna i mineralogia; architektura i zabytki; organizacja wycieczek i potrzebny ekwipunek; rola kierownika podczas wycieczki; życie zespołowe na wycieczce; pomoc w nagłych wypadkach; prowadzenie kroniki; gromadzenie zbiorów i fotografika. Wykłady na kursie wygłaszali m. in.: Stanisław Dubois, Roman Jasiński (Kazimierz Wojciechowski), dr Jerzy Michałowicz, Zygmunt Piotrowski, Władysław Wilczyński. Pomocą wizualną podczas wykładów były przeźroczka.

Poważną rolę w procesie kształcenia, jak też w popularyzacji turystyki, krajoznawstwa i wczasów odegrały własne wydawnictwa ruchu robotniczego, a zwłaszcza prasa. Informacje o planach pracy oddziałów RTT, początkowo lankoniczne i sporadyczne, zaczęły z czasem wypełniać łamy śląskiej „Gazety Robotniczej”, „Łodzianina”, a przede wszystkim organu CKW PPS – „Robotnika”. Dopiero jesienią 1938 roku ukazały się pierwsze informacje o przygotowanym do druku organie ZG RTT, kwartalniku „Na słoneczne szlaki”. Redaktorem naczelnym pisma był Kazimierz Domoślawski. Wśród autorów znajdziemy nazwiska J. Bebeszki, E. Hryniewicza, E. Osóbki, F. Popiołka, E. Szymańskiego i innych. Pismo, bogato ilustrowane, zawierało kilka działów: artykuły i felietony o celach ideowych oraz historii RTT, sprawozdania z wypraw turystycznych i wczasów, wspomnienia turystyczne oraz biograficzne, opinie robotników o turystyce, wiersze o tematyce krajoznawczo-turystycznej, opisy regionów turystycznych, dział kronikarski zatytułowany „Z życia oddziałów RTT”, dział organizacyjno-informacyjny RTT, uwagi „Od wydawnictwa” oraz reklamy ośrodków wczasowych. Drugi numer kwartalnika był przygotowany do druku, kiedy wybuchła wojna.